

Нечипорук Ю. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут»
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

THE CORRELATION BETWEEN ADMINISTRATIVE AND CIVIL LIABILITY FOR OFFENSES IN THE INFORMATION SPHERE

Адміністративна відповідальність є лише одним із видів юридичної відповідальності, що застосовуються за правопорушення в інформаційній сфері. Це обумовлено, насамперед, тим, що інформаційні правовідносини присутні у всіх без винятку сферах суспільного життя. Через це вони є досить різноманітними і багатограними за своєю правовою природою, а отже регулюються нормами різних галузей права: адміністративного, цивільного, трудового, кримінального. У зв'язку з цим в інформаційній сфері складаються правовідносини адміністративного, цивільно-правового, трудового, кримінального характеру. Водночас кожна із зазначених самостійних галузей права має власні засоби (види) юридичної відповідальності, які застосовуються для реагування на правопорушення, що посягають на інформаційні правовідносини, врегульовані нормами відповідних галузей.

Ключові слова: інформаційна сфера, адміністративні проступки, матеріальний склад правопорушення, формальний склад правопорушення, адміністративна відповідальність за інформаційні правопорушення, цивільна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері.

Административная ответственность является лишь одним из видов юридической ответственности, применяемой за правонарушение в информационной сфере. Это обусловлено прежде всего тем, что информационные правоотношения присутствуют во всех без исключения сферах общественной жизни. В результате эти правоотношения являются достаточно разнообразными и многогранными по своей правовой природе, а следовательно регулируются нормами самых различных отраслей права: административного, гражданского, трудового, уголовного. В связи с этим в информационной сфере складываются правоотношения административного, гражданско-правового, трудового, уголовного характера. В свою очередь каждая из указанных самостоятельных отраслей права имеет собственные средства (виды) юридической ответственности, которые применяются для реагирования на правонарушения, посягающие на информационные правоотношения, урегулированные нормами соответствующих отраслей.

Ключевые слова: информационная сфера, административные проступки, материальный состав правонарушения, формальный состав правонарушения, административная ответственность за информационные правонарушения, гражданская ответственность за правонарушения в информационной сфере.

Administrative responsibility is one of the types of legal liability applicable for the offense in the information field. This is due primarily to the fact that legal information present in any and all areas of public life. As a result of this relationship is quite diverse and multifaceted in their legal nature, and therefore governed by various branches of law: administrative, civil, labor, criminal. In this regard, the legal information sector consists of administrative, civil, labor, criminal nature. In turn, each of these separate branches of law has its own means (types) of legal liability applicable to react to offenses that infringe on the legal information, regulated by rules related industries.

Key words: information field, administrative offenses, material of the offense, formal composition of offense, administrative responsibility for information offense, civil liability for violations in the information field.

Сьогодні одним із актуальних напрямів реформування українського адміністративного права є вдосконалення інституту адміністративної відповідальності, зокрема відповідальності за правопорушення, які вчиняються в інформаційній сфері. Однією з особливостей адміністративної відповідальності є те, що її застосування не обмежується лише посяганнями на власне адміністративні правовідносини. Зазвичай адміністративна відповідальність передбачається за посягання на суспільні відносини, зокрема і в інформаційній сфері, які врегульовані іншими галузями права, наприклад, за посягання на конституційні, цивільно-правові, трудові правовідносини. Зазначене говорить про достатньо складний характер співвідношення адміністративної відпові-

дальності з іншими видами юридичної відповідальності за вчинення деліктів в інформаційній сфері та необхідність дослідження цього питання на науковому дисертаційному рівні.

Аналізуючи це питання, зазначаємо, що дослідженню теоретичних аспектів адміністративної відповідальності в нашій країні традиційно приділяється досить багато уваги, зокрема у працях таких відомих науковців як: В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, Є.В. Додін, Л.В. Коваль, А.Т. Комзюк, Д.М. Лук'янець, В.Ф. Опришко та ін. Окремі питання, пов'язані з адміністративною відповідальністю за правопорушення в інформаційній сфері, висвітлено в працях Ю.П. Бурила, В.М. Брижка, Р.А. Калюжного, А.І. Марущака, В.С. Цимбалюка та ін.

Водночас залишаються недостатньо дослідженими саме питання розмежування адміністративних деліктів з іншими видами правопорушень, а відтак і співвідношення адміністративної відповідальності із цивільно-правовою. Дослідження цих проблем за допомогою порівняльно-правового методу, а також методів аналізу та синтезу сприятиме виявленню існуючих законодавчих колізій та прогалів, вдосконаленню теоретичної бази для оптимізації законодавства та правозастосовної практики з питань боротьби з адміністративними деліктами в інформаційній сфері.

Насамперед, маємо з'ясувати, як співвідносяться між собою адміністративна та цивільно-правова відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері, адже, як відомо, в результаті вчинення адміністративного правопорушення потерпілому може бути завдана шкода, відносини щодо відшкодування якої є предметом правового регулювання цивільного права.

Вирішення цього завдання потребує дослідження низки взаємопов'язаних питань. Так, необхідно визначити, якими саме адміністративними деліктами в інформаційній сфері може бути заподіяна шкода суспільним відносинам, якими ознаками характеризуються відповідні суспільні відносини, а також характер шкоди, що їм заподіюється тощо.

Аналіз складів адміністративних правопорушень, які посягають на інформаційні правовідносини, закріплених в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та інших законах України, дозволяє виділити серед них як правопорушення з матеріальним, так і з формальним складом. До адміністративних проступків з матеріальним складом загалом прийнято відносити такі проступки, для об'єктивної сторони яких законом вимагається встановлення не тільки факту діяння, а й шкідливих матеріальних наслідків [1, с. 438]. При цьому законом така ознака об'єктивної сторони правопорушення, як настання шкідливих матеріальних наслідків, або вказується прямо, або ж описується лише саме діяння, що обов'язково спричиняє такі шкідливі наслідки, хоча останні законом і не називаються. До адміністративних правопорушень з матеріальним складом в інформаційній сфері можна віднести, зокрема, проступки, закріплені ст. 92-1 КУпАП «Порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи», яка передбачає відповідальність за недбале зберігання, псування, незаконне знищення, незаконну передачу іншій особі архівних документів тощо; ст. 147 КУпАП «Порушення правил охорони ліній і споруд зв'язку» в частині, де зазначено про відповідальність за пошкодження кабельної, радіорелейної, повітряної лінії зв'язку, проводового мовлення або споруд чи обладнання, які входять до їх складу; ст. 148 КУпАП «Пошкодження таксофонів»; ст. 148-1 КУпАП «Порушення правил надання та отримання телекомунікаційних послуг», яка передбачає притягнення до відповідальності за дії, що призвели до зниження якості функціонування телекомунікаційних мереж, або самовільне (без відома оператора) отримання телекомунікаційних послуг [2].

Характерною особливістю зазначених та інших правопорушень із матеріальним складом в інформаційній сфері є те, що шкода, завдана ними суспільним відносинам, має дві сторони. По-перше, наявна шкода суто інформаційного характеру, що виявляється в порушенні нормального порядку обігу інформації та / або функціонування елементів інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Інакше кажучи, йдеться про шкоду, завдану саме інформаційній сфері. По-друге, одночасно цими самими проступками завдається майнова шкода, що є наслідком порушення цивільно-правових відносин, які складаються з приводу інформації та інших складових інформаційної сфери (носіїв інформації, засобів її обробки та передачі – Ю.Н.). Отже, об'єктом посягання в адміністративних правопорушеннях цієї категорії виступають цивільно-правові інформаційні відносини.

Так, наприклад, ст. 92-1 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за псування та незаконне знищення архівних документів. Цілком очевидно, що вказаними діяннями завдається шкода інформаційній сфері, тобто інформаційним відносинам, адже їх результатом є пошкодження або знищення інформації, яку містять відповідні документи. Водночас шкода, заподіяна цим правопорушенням, носить майновий характер, адже порушуються відносини власності щодо таких архівних документів, тобто об'єктом посягання виступають цивільно-правові відносини. Аналогічним чином і в разі вчинення проступку, передбаченого ст. 148 КУпАП «Пошкодження таксофонів», має місце як суто інформаційна шкода (неможливість функціонування таксофона як елемента інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та передачі за його допомогою інформації – Ю.Н.), так і майнова шкода (пошкоджений таксофон є об'єктом права власності – Ю.Н.). Така двовимірність шкоди, заподіяної зазначеними адміністративними правопорушеннями, є наслідком багатогранності самих інформаційних відносин, які, окрім власне інформаційного наповнення, можуть одночасно носити цивільно-правовий характер.

Той факт, що адміністративні делікти з матеріальним складом, об'єктом яких є цивільно-правові інформаційні відносини, завжди спричиняють шкідливі матеріальні наслідки, які виявляються у майновій шкоді, обумовлює ще одну їх особливість, а саме те, що вони тягнуть не тільки адміністративну відповідальність, а й дають підстави для настання цивільно-правової відповідальності.

Поряд із порівняно невеликою кількістю адміністративних правопорушень із матеріальним складом, які посягають на суспільні відносини в інформаційній сфері, переважна більшість закріплених чинним законодавством адміністративних проступків у цій сфері мають формальний склад. Адміністративні правопорушення із формальним складом – це такі правопорушення, для об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення тільки факту діяння. Шкідливі матеріальні наслідки в цих правопорушеннях, хоча й можуть настати, але лежать

за межами складу проступку [3, с. 232]. До адміністративних правопорушень із формальним складом в інформаційній сфері належать, зокрема, проступки, закріплені в таких статтях: ст. 41-3 КУпАП «Ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод»; ст. 1-2 КУпАП «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності»; ст. 53-2 КупАП «Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру»; ст. 91-4 КУпАП «Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації»; ст. 144 КУпАП «Обладнання та експлуатація установок проводячого мовлення без належної реєстрації або дозволу»; ст. 164-7 КУпАП «Порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів»; ст. 164-8 КУпАП «Недотримання квоти демонстрування національних фільмів при використанні національного екранного часу»; ст. 195-5 КУпАП «Незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації»; ст. 212-3 КУпАП «Порушення права на інформацію»; ст. 212-13 КУпАП «Виготовлення або розповсюдження друкованих матеріалів передвибірної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск»; ст. 212-14 КУпАП «Порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях» та інші.

Аналіз цих та інших адміністративних деліктів із формальним складом в інформаційній сфері дозволяє стверджувати, що об'єктами посягання в таких правопорушеннях є інформаційні правовідносини як цивільно-правового, так і трудового, адміністративного та конституційного характеру. Тоді як заподіяти суто інформаційну шкоду може кожен із зазначених видів адміністративних проступків, заподіяння майнової шкоди можливе лише під час вчинення адміністративних проступків, об'єктом яких є інформаційні правовідносини цивільно-правового характеру. Так, наприклад, незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного твору, комп'ютерної програми, бази даних тощо – Ю.Н.), адміністративна відповідальність за яке передбачена ст. 51-2 КупАП, може спричинити майнову шкоду (збитки), яка підлягатиме відшкодуванню, тобто потягне за собою цивільно-правову відповідальність. Водночас вчинення проступку, передбаченого ст. 212-9 КУпАП, а саме порушення порядку ведення передвибірної агітації, агітації під час підготовки і проведення референдуму з використанням засобів масової інформації майнової шкоди не спричиняє, адже йдеться про посягання на інформаційні правовідносини конституційного характеру, а не цивільно-правового.

Ця теза опосередковано підтверджується і формально-юридичним аналізом ч. 1 ст. 22 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди», з

якої випливає, що особа має право на відшкодування збитків, завданих порушенням її цивільного права (збитки в цій статті охоплюються поняттям «майнова шкода» – Ю.Н.). До того ж з аналізу положень ч.1 ст.1166 ЦК України, яка встановлює загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, слідує, що таку шкоду розуміють як майнову шкоду, завдану особистим немайновим правам, та шкоду, завдану майну фізичної або юридичної особи (при цьому під майном відповідно до ст.190 ЦК України слід розуміти також і майнові права та обов'язки – Ю.Н.). Оскільки як особисті, так і майнові права є цивільними правами, можемо зробити висновок, що підставою для відшкодування майнової шкоди є порушення саме цивільних, а не будь-яких інших правовідносин, об'єктами яких відповідно до ст. 177 ЦК України є, зокрема, й інформація [4].

Тоді як відшкодування майнової шкоди, завданої адміністративними правопорушеннями, більш-менш докладно врегульовано ст. 40 КУпАП та зазначеними статтями ЦК України, відшкодування моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями, законодавством чітко не регламентовано.

Так, зокрема у КупАП, лише в одній ст. 269 згадується про те, що потерпілому від адміністративного правопорушення може бути завдана моральна шкода. Хоча, на відміну від майнової шкоди, порядок відшкодування моральної шкоди в КУпАП не регламентовано, сам факт визнання можливості заподіяння такої шкоди в результаті адміністративних проступків, а також загальні положення про відшкодування моральної шкоди, закріплені в ЦК України, дають підстави стверджувати, що заподіяння такої шкоди в результаті адміністративного правопорушення теж має тягнути за собою цивільно-правову відповідальність.

Такий висновок можемо зробити, проаналізувавши, насамперед, норму, закріплену ст. 23 ЦК України, відповідно до якої особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням її прав. При цьому моральну шкоду розуміють як душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, або ж у приниженні честі і гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Отже, для настання цивільно-правової відповідальності за моральну шкоду, завдану адміністративним правопорушенням, необхідно щоб відповідна протиправна поведінка спричинила душевні страждання, приниження честі й гідності, ділової репутації фізичної особи або приниження ділової репутації юридичної особи.

Необхідно відзначити, що відповідно до ч. 4 ст. 23 ЦК України моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню та не пов'язана з розміром цього відшкодування [4]. Це означає, що для настання цивільно-правової відповідальності за моральну шкоду, заподіяну адміністративним правопорушенням в інформаційній сфері, неважливо, чи заподіяно цим же правопо-

рушенням майнової шкоди, а відтак чи має це правопорушення матеріальний чи формальний склад.

До того ж необхідно звернути увагу на те, що в ч. 1 ст. 23 ЦК України закріплюється право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, без зазначення яких саме: конституційних, цивільних, адміністративних, трудових тощо. Інакше кажучи, допускається відшкодування моральної шкоди незалежно від того, в результаті порушення яких саме прав ця шкода настала. Ця особливість моральної шкоди успадкована чинним ЦК України від ЦК УРСР. Через це Д.В. Боброва зазначала, що порушеними можуть бути цивільно-правові, трудо-правові, адміністративно-правові та інші відносини, що призвело до заподіяння потерпілому моральної шкоди. У всіх цих випадках моральна шкода має компенсуватися за ст.440-1 ЦК УРСР [5, с. 550]. Стосовно адміністративних правопорушень в інформаційній сфері зазначене означає, що цивільно-правова відповідальність за моральну шкоду, спричинену такими правопорушеннями, може наставати незалежно від того, якого характеру (цивільно-правового, адміністративного, трудового, конституційного тощо – *Ю.Н.*) інформаційні правовідносини стали об'єктом протиправного посягання. Справа в тому, що навіть коли адміністративним проступком безпосередньо порушено інформаційні правовідносини, скажімо, конституційного характеру (наприклад, інформаційні відносини під час виборчого процесу – *Ю.Н.*), цим проступком можуть бути порушені такі цивільні немайнові блага, як душевне благополуччя фізичної особи (завдані душевні страждання – *Ю.Н.*) або ділова репутація фізичної чи юридичної особи, а отже, заподіяна моральна шкода (хоча у формулюванні складу відповідного адміністративного проступку про зазначені немайнові блага і не згадується – *Ю.Н.*). Інакше кажучи, йдеться про моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення особистих немайнових (цивільно-правових) відносин, пов'язаних з інформаційними правовідносинами.

Зазначене має місце, наприклад, у разі вчинення адміністративного проступку, передбаченого ст. 212-11 КУпАП, а саме: ненадання суб'єкту виборчого процесу, щодо якого оприлюднено інформацію, яку він вважає недостовірною, на його вимогу можливості оприлюднити відповідь щодо такої інформації. У цьому разі поряд із суто інформаційною шкодою, завданою порушенням відповідних інформаційних відносин конституційного характеру, цілком може бути заподіяно душевних страждань фізичній особі (особливо якщо поширена інформація є дійсно неправдивою, і це вплинуло на результати виборів – *Ю.Н.*), тобто додатково порушені відповідні особисті немайнові (цивільно-правові) відносини абсолютного характеру. Отже, поряд із адміністративним проступком матиме місце склад цивільно-правового деліктного правопорушення, що своєю чергою дасть підстави для настання цивільно-правової відповідальності з відшкодування цієї шкоди.

Варто наголосити, що у всіх випадках, коли йдеться про цивільно-правову відповідальність за майнову та / або моральну шкоду, заподіяну адміністративними правопорушеннями, мається на увазі такий її вид, як позадоговірна (деліктна) відповідальність. Її особливістю є те, що вона настає під час порушення абсолютних цивільних правовідносин, змістом яких є абсолютні майнові й особисті немайнові права та обов'язки, тобто такі права і обов'язки, які захищаються від необмеженого кола осіб [5, с. 504].

В інформаційній сфері позадоговірна цивільно-правова відповідальність настає за майнову та/або моральну шкоду, заподіяну внаслідок адміністративних проступків, якими порушуються абсолютні цивільні інформаційні правовідносини (об'єктами яких є інформація та інші інформаційні об'єкти (носії інформації, засоби телекомунікацій тощо) – *Ю.Н.*), а також особисті немайнові правовідносини (теж цивільні правовідносини абсолютного характеру – *Ю.Н.*), які пов'язані з конституційними, адміністративними та іншими нецивільними інформаційними правовідносинами.

Тоді як адміністративна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері виконує, насамперед, карну функцію щодо правопорушника, основною функцією позадоговірної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну адміністративними проступками, є компенсаторно-відновлювальна, яка спрямована на поновлення порушених майнових та особистих немайнових прав і благ [6, с. 322].

До того ж обидва вказані види юридичної відповідальності виконують превентивно-виховну функцію як щодо правопорушника, так і щодо інших осіб. Отже, під час взаємодії зазначених видів юридичної відповідальності забезпечується достатньо комплексний захист абсолютних цивільних правовідносин в інформаційній сфері від адміністративних проступків.

Від позадоговірної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну адміністративним правопорушенням в інформаційній сфері, необхідно відрізнити договірну цивільно-правову відповідальність, яка також застосовується за деякі види правопорушень у зазначеній сфері. На відміну від позадоговірної, договірна відповідальність настає у разі порушення не абсолютних, а відносних правовідносин, які існують між сторонами цивільно-правових договорів, що стосуються інформації та інших інформаційних об'єктів (договорів про надання інформаційних послуг, авторських договорів, ліцензійних договорів про використання об'єктів права інтелектуальної власності, договорів про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, договорів про купівлю-продаж або використання елементів інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури тощо – *Ю.Н.*). Інакше кажучи, підставою такого виду цивільно-правової відповідальності є порушення договірних зобов'язань, а не шкода, заподіяна внаслідок адміністративного правопорушення. У зв'язку з цим маємо зазначити,

що договірна цивільно-правова відповідальність та за різні, непов'язані між собою правопорушення адміністративна відповідальність застосовуються в інформаційній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс : Підруч. : У двох томах : Том 1. Загальна частина / В.Б. Авер'янов. – К. : ТОВ «Видавництво Юридична дум», 2007. – 592 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України : Підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
4. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Дзера О.В. Цивільне право України : Підручник : У 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, Н.С. Кузнецова : Вид. 2-е, допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 2. – 640 с.
6. Шевченко Я.М. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник : У двох томах / Я.М. Шевченко. – Т. 2 Особлива частина. – К. : Концерн «Видавничий дім Ін Юре», – 2003. – 408 с.